

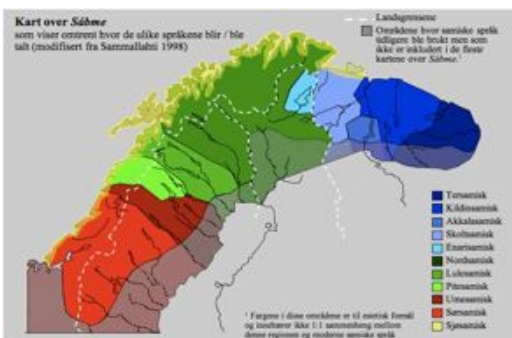
Helsetjenester til den samiske befolkningen. Hva er situasjonen anno 2014 og hva vil fremtiden bringe?
 Heleseminar, Samisk legeförening, Tromsø
 14.november 2014

«Noen perspektiver og utfordringer vedrørende helsearbeid blant samer sett i en kulturell kontekst»

www.arran.no

Sábme

Á vøre

"á vøre" (ufullstendig paradigme)	Nordsamisk	Lulesamisk	Sørsamisk	Norsk
Infinitiv	leat	leibket	lea	å være
Nåtid	1. person entall	lean	leam	jeg er
	2. person entall	leat	lea	du er
	3. person entall	lea	le	han/hun er
Fortid	1. person total	leadni	leam	vi to er
	2. person total	leahppe	leam	dere to er
	3. person total	leaba	leagan	de to er
Nåtid	1. person flertall	leat	leam	vi flere er
	2. person flertall	leahpet	leam	dere flere er
	3. person flertall	leat	leam	de flere er
Fortid	1. person entall	leadni	leam	jeg var
	2. person entall	leahpet	leam	du var
	3. person entall	leadni	leam	han/hun var
Fortid	1. person total	leadni	leam	vi to var
	2. person total	leadni	leam	dere to var
	3. person total	leadni	leam	de to var
Fortid	1. person flertall	leadni	leam	vi flere var
	2. person flertall	leadni	leam	dere flere var
	3. person flertall	leadni	leam	de flere var

God helse

- WHO sin definisjon på god helse er:

«En tilstand av fullkomment legemlig, sjelelig og sosialt velvære og ikke bare fravær av sykdom eller lyter».

«En tilstand av velvære der individet kan realisere sine muligheter, kan håndtere normale stressituasjoner i livet, kan arbeide på en fruktbar og produktiv måte og har mulighet til å bidra overfor andre og i samfunnet»

NRK- Sápmi 12 november 2014

SAMINOR-undersøkelsen

- Flere anginasymptomer blant samene
- 1,5 ganger så høy sannsynlighet for å ha symptomer blant samer sammenlignet med ikke-samer for både kvinner og menn
- Spesielt for menn kunne de ikke finne noen åpenbar forklaring på de etniske forskjellene, men spekulerer i at genetikk eller kronisk stress kan spille en rolle

Tidligere denne uken □ .

- Sparebank1 Nord-Norges mulighetsstudie
- 98% av arealet i Nord- Norge utnyttet.
- Sametingspresidenten:
- «Reindriftsnæringa glemt».
- Avisa Nordlys:

«Når studien viser til 98 prosent utnyttet landareal er ikke reindriftsnæringa glemt. Den er ignorert»

«Jeg mobbet mine egne»

Nrk- sápmi 13 november 2014

- «Det var ikke populært å være same på den tiden (1990 tallet→). Dette tok man med på fotballbanen, og når man dro på turer. Det var delt hele veien. Jeg tok selv veldig mye avstand fra det samiske. Jeg hadde kompleks for det samiske, og derfor mobbet jeg samene. Jeg var redd jeg skulle bli mobbet av mine egne kompisser.»
- Situasjonen i dag er annerledes □ .føler ingen behov for å skjule sin samiske identitet.

Noen poenger

- Mangfoldigheten i de samiske samfunn.
- Ulike erfaringer for ulike generasjoner «Noen må vise stoltheten mens andre bærer skammen» (NRK-serien om samisk historie 2013)
- **Utstøtelse** som bilde på historiske prosesser.
- Det samiske skrevet ut av historien og fellesskapet (fornorskningspolitikken)- og nå igjen (GrI §110a., «skolelovene» m.m.).
- Nå en innskrivingsprosess/avkolonisering. Ansvarstaking/implementering.

Denne innskrivningen skjer ikke uten «motstand» i form av «følerier», manglende kunnskap om det samiske, manglende ressurser o.l.

Bådådjo

Undersøkelse i Avisa Nordland	Publisert 15.02.2011 kl 07:52 Oppdatert 15.02.2011 kl 09:20			
	Kvinner	Menn	Total	
Positiv til samisk skilt	55,1 prosent	34,4 prosent	44,6 prosent	
Negativ til samisk skilt	21,9 prosent	40,5 prosent	31,3 prosent	
Nøytral til samisk skilt	23,0 prosent	25,2 prosent	24,1 prosent	
	<u>18-24 år</u>	<u>25-39 år</u>	<u>40-59 år</u>	<u>Over 60 år</u>
Positiv til samisk skilt	34,9 prosent	40,4 prosent	49,2 prosent	47,2 prosent
Negativ til samisk skilt	41,3 prosent	36,0 prosent	27,7 prosent	26,8 prosent
Nøytral til samisk skilt	23,8 prosent	23,5 prosent	23,2 prosent	26,1 prosent

**Fant livretten på kirkegården (i Bodø)
Avisa Nordland 2010.**

**Leder Saltenposten
16.september 2014**

- Kommunestyret i Fauske vedtok høsten 2014 en rekke samiske stedsnavn bl.a. kommunenavnet «Fuosko» (mot 3 stemmer).
- **«Det handler egentlig bare om at to kulturer med to ulike språk har levd siden av hverandre i mange hundre år. Men at det samiske har vært undertrykt av det norske. Vi er endelig i ferd med å frigjøre oss fra gamle forestillinger, og anerkjenne den samiske delen av historien. Som det er god grunn til å være stolt av. Nå kommer de samiske navnene ned fra fjellet».**

Utstøtelse/eksklusjon på ulike nivåer og mellom og innad i ulike grupper.

- Utstøtelse av samene som folk, gruppe, enkeltindivid.
- Utstøtelse av rollen som same, dvs. gjøre en etniske identitet irrelevant i daglig samhandling og som offentlig ansvarsområde.
- Kulturell utstøtelse- makten til definere samiskhet og tilhørighet. Fordommer som tar fra en ens individualitet.
- Religiøs utstøtelse- samiskhet som hedenskap.
- Utstøtelse som resultat av kunnskapsmangel- usynlighet for hjelpeapparatet, skolesektoren m.m.
- Internsamisk utstøtelse. Kjønnroller, homofobi, maktkamp, autentisitetkamp m.m.

Hva så- hva medfører eksklusjon/utstøtelse?

- Selvrespekt og selvaktelse henger sammen med hva slags respekt og aktelse en møtte tidligere.
- Tilhørighet og velkjente omgivelser forsikrer oss at vi er den vi tror vi er. Integrering i en gruppe og selvets integritet er begreper som hører sammen (Rack 1986).
- Høgmos minoritetsproblematikk (Høgmo 1986). En «kollektiv lidelse» som rammer hver enkelt same, fellestrekket er å leve med et selvilde som mindreverdig person.

Forts.

- Den samiske kollektive erfaring ikke nødvendigvis en lidelse som medfører sykdom, (jfr. ICD 10), men påvirker livskvalitet og velvære. Jfr. forskning om stress, diskriminering, PTSD osv.
- Bordieu-Habitus. Erfaringer
- Barns læring av identitetsforvaltning.
- Mead- speilingsteori.
- I en majoritets-minoritetskontekst påføres kanskje også skam og kollektiv skyld. Handler om avmakt.

Kommunehelseprofiler- Divtasvuodna/Tysfjord levekårsindikatorer

- Vi kommer veldig dårlig ut når det gjelder kols og astma. Det samme gjelder hjerte-kar-sykdommer og bruk av medikamenter i forbindelse med disse sykdommene, bemerker kommunelege Fred Andersen. (Nrk sápmi 20/6-2014)
- «Årsakene til det er nok sammensatt, men mye av dette tror jeg har sammenheng med den stigmatiseringen og rasismen som den samiske befolkningen har vært utsatt for gjennom generasjoner, hevder han» (ibid.)

Tysfjord levekårsindikatorer

«Andelen med psykiske symptomer og lidelser er lavere enn i landet som helhet, vurdert etter data fra fastlege og legevakt»
(kommunehelseprofiler 2014- Tysfjord)

SANKS- Samisk nasjonalt kompetansesenter - psykisk helsevern og rus, opplevd klar økning i henvendelser etter opprettelsen av lokal kontor.

<http://www.an.no/nyheter/article7593108.ece>

- Fikk utlevert refusjonsskjema på samisk i stedet for norsk.

«Det verste var at de antok at jeg var same. Det er fryktelig ergerlig, og det gjorde meg virkelig vondt, sier 82-åringen».

«Ifølge ham (legen) vitner reaksjonen om at det fortsatt eksisterer rasisme mot samene i den lille kommunen med rundt 2000 innbyggere»

Harald, Gyda og Snøfrid

Norge samlet til ett rike i 1826?
Utforming: Monika Milch Gebhardt, Varanger museum.

Professor Gro Steinsland:

- □ Det er forøvrig tankevekkende at middelalderen forenet de to folkegruppene samer og nordmenn til ett folk. Det var glemt da nasjonsbyggerne Rudolf Keyser og P.A.. Munch utarbeidet sine tanker om Norge og nordmenn på 1800-tallet. Da ble landets nordligste befolkning holdt utenfor, samer og kvener ble betraktet som fremmede nasjonaliteter □

Hvorfor endres synet på samene?

- 1814 - Norge □ indre selvstendighet
- Under Danmark i 400 år, og nå i union med Sverige
- Underlegenhetsfølelse
- Utviklingen av en norsk nasjonalisme.
- En etnisk *norsk* nasjonsbygging som falt sammen med bygginga av den nye *norske* staten.
- Men fornorskningspolitikken var også basert på:
- Sikkerhetspolitikk- den finske fare
- Sosialdarwinisme/opplysning
- Religion-statskirken/misjonering- frelseshistorisk prosjekt.

Fornorskningspolitikken og dens konsekvenser Minde (2005)

- Skolen som slagmark og lærerne som frontsoldater
 - Skolelover
 - Jordsalgslov
 - Navnelov
 - Kartverk
- 1851 opprettelse av Finnerefondet til 1981, Altasaken.

Skoledirektør Brygfjeld i Finnmark 1920-

- Han tok avstand fra alle krav som ble reist på samisk hold, dels ut fra klare rasemessige synspunkter:

«Lappene har hverken hatt evne eller vilje til å bruke sitt språk som skriftspråk. (...) De få individer som er igjen av den opprinnelige lappiske folkestamme er nu så degenereret at det er lite håp om nogen forandring til det bedre for dem. De er håpløse og hører til Finnmarkens mest tilbakesatte og usleste befolkning og skaffer den største kontingent herfra til vore sindssykeasyler og åndssvakeskoler.» (Sitert etter Eriksen og Niemi 1980:258)

- Ifølge Brygfjeld var fornorskinga av samene en udiskutabel sivilisatorisk oppgave for den norske staten som følge av nordmennenes rasemessige overlegenhet.
- Her skilte han mellom samer og kvener siden han anså de sistnevnte som et kulturfolk, de «driftigste og dyktigste» i Finnmark. At kvenene måtte fornorskes, var ene og alene av sikkerhetspolitiske årsaker (Minde 2005)

Persen 2008.

- Prost Andreas Gjølme i Sør-Varanger (1886):
- Lappfolket er et barnefolk i mer end en henseende. De står som folk på barnets umiddelbare, naive, uudviklede standpunkt, og det er et fornorskningens formål som folk at bringe dem fram til mands modenhet om dette da er muligt. Dette er et stort og varigt mål at arbeide for.*
- Biskopen i Trondheim, Peter W. Bøckman. «For å bekjempe hedenskapets mørke og ulykke bør samene omvendes til levedyktige nordmenn» (Årsberetning *Fra Norges Kirke* i 1914.

Minde (2005)

«Fra historien kan man trygt slå fast at den statlige innsatsen for å få samene (og kvenene) til å legge bort språket sitt, endre grunnverdiene i kulturen og bytte den nasjonale identiteten sin, har vært omfangsrik, langvarig og målbevisst.

Omlegging av sosiale institusjoner må ha fått dyptgripende konsekvenser for enkeltmenneskenes forhold til hverandre.

Den statlige innsatsen kunne i en viss grad støtte seg på en eksisterende hverdagsrasisme, men den bidro nok i seg selv til en massiv nedvurdering av de som ble utsatt for denne politikken».

Minde (forts.)

- Det står fram som forholdsvis sikkert at fornrskingspolitikken lyktes i å nå sine mål i «overgangsdistriktene», dvs. i sjøsamedistriktene, i hvert fall med hensyn til målet om et språkskifte, og delvis et identitetsskifte.
- Følgene av fornrskings-prosessen ble individualisert og delvis tillagt skam. Å bli tatt for å være same offentlig var et personlig nederlag. Fattigdom ble knyttet til nordmenns bilde på den autentiske samene.

Nergård (1995) Det skjulte Nord-Norge

- Det usynlige ved den kulturelle tilhørigheten, og det skjulte i folk selv. For mange knyttet dyp smerte til denne skjulte tilknytningen til, aller avvisningen av, det samiske samfunnet. Ubevisst og fortrent historie.

Folketellinger

- Kvænangen fra 1930-1950, 44%- 0%
- «Fjordfolket ble stilt overfor valget mellom fremgang og fornorskning eller å forbli samer og fortsatt være fattige. Inngangsbilletten til den norske velferdsstaten ble et folks kultur og identitet» (Bjørklund 1985)
- Tvangsevakueringa- de synlige kulturtrekk brant/forsvant.
- Vassdalen- Áravuopmi 100-10% i samme periode.
- Ikke nødvendigvis etnisk identitetsskifte

Áravuopmi/Vassdalen Narvik kommune

Folketellinger

- Registrering av etnisitet fom. 1865
- Ulike betegnelser i folketellingene.
- Uttrykk som halvfinn osv. fra 1800-tallet.
- Sam/same fra 1930

Hvem er samer? Samemantallet

- Alle som avgir erklæring om at de oppfatter seg selv som same, og som enten,
 - a) har samisk som hjemmespråk, eller
 - b) har, eller har hatt forelder, besteforelder, eller oldeforelder med samisk som hjemmespråk, eller,
 - c) er barn av person som står, eller har stått i manntallet
- 15 005 i Sametingets valgmanntall i 2013, 1568 i Vesthavet valgkrets, 973 i sørsamisk, 2247 Sør Norge

Hvor mange samer?

- SSB-statistikken finner vi at av 70.000 registrerte samer, bor 40.000 i Norge, 20.000 i Sverige, 7.500 i Finland og 2.000 i Russland
- 52 000 i STN området i 2013
- Norge går 826 barn i samiske barnehager, mens 2153 barn har samisk som opplæringsform i grunnskolen. 3018 tilknyttet reindriften i Norge (+2200 i F.). (Samiske tall forteller 6)

Samisk identitet. Ulike kategorier

- Fordom- negativ stereotypi?
- Same som «eksistens» og «essens»
- Knyttet til kulturelle praksiser og kunnskaper («ekte» samer og urfolk)?
- Den individuelle moderne samiske identitet som er mer åpen og inkluderende.

Samisk ungdom (Sivertsen 2010)

- 1980-tallet: det samiske enten-eller
- I dag: det samiske- både-og.
- Forskjellen er sterkere identitet, trygghet på egen bakgrunn.
- Både-og-heten ved å være same, ambivalensen mellom å møte utfordringene på grunn av sin samiske identitet og å finne styrke i å ha en samisk identitet

Hvorfor så liten gruppe (selvidentifikasjon) i forhold til kategorien (avstamning) same?

Berører spørsmålet om definisjon av same og om en føler seg kvalifisert (i lag med andre) og om en tilskrives, anerkjennes samisk identitet.

Kulturbegrepet som brukes.

«Gråsamer» som resultat av krav om kulturell kompetanse.

Dankertsen 2014. Samisk forsoningsprosess

- «Det er altså ikke bare de konkrete tapene knyttet til språk og tradisjonskunnskap som gir Mari en tomhetsfølelse. Hun opplever også å stå til dels utenfor de samiske fellesskapene, noe som også bidrar til den ensomheten som hun setter ord på i sitatene: **Hun tilhører ingenting, og hun blir ikke tatt med i beregningen.** Det er altså både et kunnskapsmessig og sosialt tomrom som Mari opplever at hun befinner seg i»

Mari

- «For Mari er det denne ensomheten og tomheten som på mange måter representerer **samiskhet** i hennes hverdag. Som hun sier, er det mange som har det som henne. Ensomheten og tomheten blir derfor også en kilde til nye samiske fellesskap. I sorgen over det tapte, og i tomheten i mellomrommet mellom samisk og norsk ligger det noen felles erfaringer. De felles erfaringene med å være et krenket folk i fortid og nåtid blir paradoksalt nok en kilde til nye samiske fellesskap.».

Arne (39)

- Samtidig var det også et språk som Arne ikke fikk lære. Man kan derfor si at samisk språk var noe som ble **assosiert med eksklusjon**. Det var en verden som Arne ikke fikk ta del i.
- De som er fra lokalsamfunnet og kjenner ham, forstår gjerne Arnes situasjon. Derfor trenger ikke Arne å føle seg mindreverdig. Man kan derfor si at tapsopplevelsene paradoksalt nok blir en kilde til gjenkjenning og fellesskapsfølelse

Dankertsen (Bårjås 2014) **Samisk artikulasjon:
Melankoli, tap og forsoning** □ □

- «Både **krenkelser og tap** preger mange norske samer liv i fortid og nåtid, som følge av den kulturelle koloniseringen som det samiske folk har blitt utsatt for av den norske stat.
- Man kan derfor si at dagens samiske befolkning befinner seg i en **avkoloniseringsprosess**. Dette gjelder særlig den samiske befolkningen utenfor de samiske kjerneområdene i Indre-Finnmark»

**SAMINOR-undersøkelsen
(helse og levekårsundersøkelse)**

- Mens 3,5 prosent av den norske majoritetsbefolkningen føler seg utsatt for diskriminering, er tallet for samisktalende samer på hele 35 prosent, forteller forsker Ketil Lenert Hansen ved Senter for samisk helseforskning.
- De samene som bor utenfor de definerte samiske språkområdene har det verre, her opplever halvparten å ha blitt diskriminert. I tillegg opplever samer å bli mobbet dobbelt så ofte som majoriteten det siste året

SAMINOR

- Diskrimineringen kan komme i form av majoritetens manglende forståelse og respekt for samisk språk og kultur. Samisktalende opplever også tyngende kommunikasjonsproblemer ved kontakt med for eksempel helsevesen og andre statlige institusjoner.
- «Folk forteller om særlig mye diskriminering i arbeidslivet, på skolen, i jobbsøking □ og også på internett, sier han».
- «Jo flere samiske markører jo mere diskriminering opplever du i hverdagen»

Til slutt

- Betydning av synliggjøring og fagliggjøring
- Forskning
- Seminarer
- Viktigheten av kunnskap om historien, identitetsprosesser, mangfoldet, helsekonsekvenser- og utfordringer

Fordi

- Det handler om legemlig, sjelelig og sosialt velvære.
- Til 82-åringen
- Til både nordmenn og samer
- For dypere sett handler det om at den gamle politikken reduserte menneskeverdet til samene og i etterkant har gjort majoritetsnorske til de moralske skurkene, med tap av mangfold, sosialt velvære, konflikter, osv.

Sametingspresidentens nyttårstale 2013

- Sannheten er at fornorskning og undertrykkelse er vår felles historie, samer og nordmenn. Vi er begge folk ofre for den - hver på vår måte □ vi lever i dag med konsekvensene av denne historien. Og så lenge den gjøres til kun et samisk anliggende, vil den vanskeliggjøre utviklingen, både for nordmenn og samer.
- To folk er traumatisert, hvert på sitt vis. Tillit og kultur er gått i stykker. Å gjenopprette det som har gått i stykker vil kreve økt innsats fra både Sametinget og norske myndigheter.